

ЗІ СТАРОГО УГРИНОВА У СВІТ ШИРОКИЙ

Народився майбутній Провідник ОУН у п'ятницю 1 січня 1909 року в селі Старий Угринів, нині Калуського району Івано-Франківської області, у сім'ї греко-католицького священника Андрія Бандери. На той час Галичина належала до Австро-Угорської імперії. Через чотири дні був хрещений у місцевій церкві на честь святого первомученика Стефана. Його хрещеними батьками, згідно зі свідоцтвом уродин і хрещення, стали отець Іван Чарторийський (згодом парох у селі Кобиловолоки) та Софія Глодзінська³.

Родина Бандер походить із міста Стрий Львівської області, проживала в передмісті Лани і займалася переважно рільництвом та домашнім господарством. Дідо Степана був дяком у церкві Благовіщення Пренепорочної Діви Марії. Щодо походження прізвища Бандера існує багато версій. За найпоширенішою — дослівно означає «прапор»; можливо, воно мало також значення «керівник», «провідник», «проводир», «той, що попереду»⁴.

Батько Степана Бандери отець Андрій (11.12.1882–10.07.1941) був відомим громадсько-політичним діячем, священником Української греко-католицької церкви в селах Старий Угринів і Бережниця Калуського повіту (1913–1919, 1920–1933), Волі-Задеревацькій (1933–1937) й Тростянці (1937–1941) на Стрийщині. Мати Мирослава Глодзінська (02.08.1887–22.04.1921) була дочкою священника ГКЦ отця Володимира. Восени 1906 року одружилася з отцем Андрієм. Окрім Степана в сім'ї Бандер народилося

семеро дітей: Марта, Олександр, Володимира, Василь, Оксана, Богдан, Мирослава (померла немовлям).

В автобіографії Степан Бандера зазначає:

Дитячі роки я прожив в Угринові Старому, в домі моїх батьків і дідів, виростаючи в атмосфері українського патріотизму та живих національно-культурних, політичних і суспільних зацікавлень. Вдома була велика бібліотека, часто з'їжджалися активні учасники українського національного життя Галичини, кривні і їхні знайомі, наприклад, мої вуйки: Павло Глодзінський — один з основників «Маслосоюзу» і «Сільського Господаря» (українські господарські установи), Ярослав Весоловський — посол до Віденського парламенту, скульптор Михайло Гаврилко й інші. Під час першої світової війни я пережив дитиною-юнаком чотирикратне пересування воєнних фронтів через рідне село в 1914–15 і 1917 рр., а в 1917 р. важкі двотижневі бої. Через Угринів переходив австрійсько-російський фронт, і наш дім був частинно знищений гарматними стрільнями. Тоді ж, літом 1917 р., ми спостерігали прояви революції в армії царської Росії, прояви національно-революційних зрушень і велику різницю між українськими та московськими військовими частинами. [...] До народньої школи я не ходив взагалі, бо в моєму селі, як і в багатьох інших селах Галичини, школа була не чинна від 1914 р. з уваги на покликання учителя до війська та інші події воєнного часу. [...] Від листопада 1918 р. наше родинне життя стояло під знаком подій у будіванні українського державного життя та війни в обороні самостійности. Батько був послом до парламенту Західньо-Української Народньої Республіки — Української Національної Ради в Станиславові і брав активну участь у формуванні державного життя в Калушині. Особливий вплив на кристалізацію моєї національно-політичної свідомости мали величні святкування і загальне одушевлення злуки ЗУНР з Українською Народньою Республікою в одну державу, в січні 1919 р.⁵

Значний вплив на родину Бандер мав період евакуації весною-влітку 1919 року. Близькі переконували їх не вирушати в такий

час у подорож та ще й із сімома дітьми віком від 1 до 10 років. Та отець Андрій боявся не так власного арешту польською поліцією, як знуцань або розправи окупаційних військ над родиною. Забравши найпотрібніші речі та велику родину на два вози, вирушили на схід і заїхали до Ягольниці біля Чорткова, до отця Володимира Антоновича, одруженого з Катериною Глодзінською, рідною сестрою Мирослави Бандери⁶.

Дорогою назад до Старого Угринова мати Степана Мирослава застудилася й важко захворіла. Відсутність господаря в домі, постійні нестатки й переживання за дітей не сприяли одужанню, а брак вчасної лікарської допомоги спричинив до розвитку туберкульозу. Лікування доктора Курівця з Калуша були безрезультатні, й Мирослава померла на 32-му році життя, осиротивши семеро дітей. Рання смерть матері мала великий вплив на юного Степана. Отця Андрія після повернення із Центральної України таки заарештували поляки. Після звернень капітули ГКЦ у Львові, а також його вуйка (дядька по матері) отця мітрата⁷ Андрія Білецького його звільнили, однак відтоді він проживав під постійним наглядом поліції. Та важке життя вдівця з малими дітьми, постійні матеріальні негаразди не зламали отця Андрія, він усе одно намагався дати дітям початкову освіту за допомогою домашніх учительок⁷.

За спогадами сучасників, родина Бандер організувала вдома хор, якому одна із сестер зазвичай акомпанувала на фортепіано. У хорі в Калуші Степан Бандера співав у других басах. Як згадував товариш Бандери Микола Климишин, під час співу він завжди ставав біля нього, бо той дуже добре читав ноти й мав особливий слух. Малого Стефка родичі й сусіди характеризували як дуже наполегливого і цілеспрямованого: хоч би що собі задумав чи вбив у голову, так і зробіть. Його неможливо було переконати чи перетягти на інший бік. Він не любив спокою, був дуже веселий і компанійський хлопець. Зі спогадів сестри

⁵ Митрат, або мітрат — священничий титул у Греко-католицькій та Православній церквах, який надавали й надають священникам за особливі заслуги перед Святою церквою. Також надається право носити митру. Відповідно до цього до звання священника додавалося офіційне іменування «митрофорний».

Володимири, брат Степан був спритним хлопцем, хоча й дивакуватим трішки, любив барабан. Батько, отець Андрій, багато розповідав про Симона Петлюру, гетьмана Павла Скоропадського, Лева Троцького. Малий Стефко ставив багато незручних запитань, а батько відмовчувався, не хотів, щоб юний син щось не бовкнув зайвого⁸.

Дитячі роки Степана Бандери пройшли під впливом подій Першої світової війни, національно-визвольної боротьби 1917–1920 років і початкової діяльності Української військової організації (УВО).

Розділ 2

СТРИЙСЬКИЙ ПЕРІОД: ГІМНАЗІЯ І «ПЛАСТ»

Степан Бандера, як і багато його ровесників, пережив гіркоту поразки ЗУНР та становлення польської окупаційної влади. Це й стало однією з причин його вступу до лав УВО — ОУН. Такий старт відіграв визначальну роль у формуванні його світогляду. Оскільки доля поставила перед Бандерою й тисячами інших юнаків і дівчат вибір — бути поневоленими або боротися за свободу. Ці організації ставали першою школою навчання суворої дисципліни й азів революційної діяльності.

У вересні 1919 року Степан Бандера успішно склав вступні іспити і з жовтня розпочав навчання у Стрийській гімназії. До народної (початкової) школи він не ходив узагалі (її закрили з початком війни 1914 року) і здобував базові знання від своїх родичів. Тоді ж у всіх українських гімназіях насильно почали викладати лише польською мовою. Класичні гімназії давали не лише знання, а й відповідно виховували патріотів польської держави — «за пляном і під контролею польських шкільних властей». Слабке здоров'я малого Стефка та незнання польської мови й латини дуже непокоїло матір Мирославу. У першому семестрі з половини предметів він отримав «достатньо» (трійка) і жодної п'ятірки. Це пояснювалося його відставанням чи відсутністю знань ще з початкової школи. Згодом, у другому семестрі, він отримав добрі й дуже добрі оцінки⁹.

У 1920 році малого Стефка за намальовані в зошитах і книжках українські тризуби були добре побити двоє польських поліціантів

у відділку Стрия. Тоді його вперше в житті назвали маленьким бандитом, а він не міг відповісти цим двом горилам так само. З поліції його забрав дідусь Михайло, запевнивши, що таке не повториться. Юний ще тоді революціонер із притаманними йому великим гумором і виразною мімікою розказував про свої героїські подвиги й переживання. За споминами однокласника Ярослава Рудницького — «Калмика»:

Такі речі, як кинути огризком у вивішений у класі портрет [керівника Польської держави Йозефа] Пілсудського чи зійтись на темні сходи... належали до порядку дня¹⁰.

Бандера протягом усього життя був амбітною людиною, ставив перед собою тільки максимальні завдання та з дитинства готував себе до великої місії. Почувши розповідь про героїзм членкині УВО, розвідниці й зв'язкової Євгена Коновальця Ольги Басараб, яка загинула під час тортур у польській тюрмі у Львові, 14-річний Степан Бандера почав проводити над собою такі самі тортури, які застосовувала польська поліція щодо неї. Або інший випадок: він прив'язав себе до дерева вверх ногами й так висів кілька годин, доки отець Андрій Бандера не сказав прислузі його зняти. Свої вчинки він пояснював бажанням перевірити свою витривалість і силу волі та підготувати себе до майбутньої боротьби. Спершу отець Андрій не надто прихильно ставився до таких ексцесів сина, але Степан мотивував таку свою поведінку тим, що колись його будуть мучити ще не так, тож він готується до цього. Пізніше він ще й готувався до майбутніх знущань і катувань: бив себе канчуками, ремінними пасами, зазначаючи, що в майбутньому буде запекла боротьба та застосовуватимуть різного роду тортури¹¹.

Описуючи гімназію і шкільних товаришів, Ярослав Рак зазначав:

Я вперше стрінув Бандеру в році 1922 по вакаціях, коли я з родиною перенісся до Стрия. Я застав його в класі 4-й «Б», в Українській бурсі, на другому поверсі, остання кляса на полудне від

вулиці Крашевського [...]. Стефко Бандера сидів у передостанній лавці при вікні. Він мав таку звичку, що тим людям, яким він не вірив і до яких ставився з погордою, не дивився в очі, лише дивився якраз у вікно. Він був низького росту, шатен, на бік зачесаний, дуже бідно одягнений. Ходив він, між іншим, у такій, ніби пластовій сорочці, з яскраво зеленими гудзиками, у рейтузах-райтках, попелястого кольору, штрукових, і в «штуцах»*, без краватки. Все те дуже бідно виглядало. Сам він був низький, непоказний, мав непропорційно довгі ноги і, здається, після якогось запалення колін чи суглобів якось так ненормально ходив. То не впадало так дуже в очі, але коли ближче було приглянутися, то було видно, що його хід був ненормальний. Бандера був найліпшим учнем, найкраще вчився [...]. Але всі [польські] професори були проти Бандери, бо він ворожо до них ставився, нікому не хотів придобрюватися, завжди все знав, як кажуть, усіх мав під зап'ястком, і не любив професорів. Отже, вони його війтом [старостою] кляси не вибрали. Хоч засадничо сам Бандера не любив ставати до професора, виступати в обороні всіх чи пискувати [...]. Коли професор його запитав, він відважно відповідав, говорив, не ніяковіючи, але ніколи не висувався першим. Але професори Бандеру респектували [поважали], бо він був здібний і мав пошанівок у своїх товаришів¹².

В іншому спогаді він вказував:

Ми не раз мали нагоду бачити цього юнака, як ставав в обороні покривдженого товариша чи друга. У нас родився респект [повага] до нього, а в професорів пошанівок. Кожний крок, що його передумував наш друг, був завершений, на дешеву емоцію він не йшов. Бувало, наприклад, що деякі учителі любили ставляти запитання «хто знає», щоб учні підносили руки вгору. Він ніколи цього не робив, хоч запитаний, виявляв, що знає те, про що йшло професорові. З-поміж акцій, які треба було вести в клясі,

* Рейтузи-райтки — штани-галіфе; штруковий — вельветовий; штуци — підколінники.